

УДК 378.147

**ІРИНА КАЗАНЖИ**

Миколаївський державний університет імені В.О. Сухомлинського

**А.С. МАКАРЕНКО ПРО СУТНІСТЬ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ТА ОСОБИСТІТЬ ВИХОВАТЕЛЯ**

У статті йдеться про внесок А.С. Макаренка в розвиток теорії виховання, розглянуто закономірності, функції, методи виховання школярів, проаналізовано погляди видатного педагога на роль особистості вихователя у виховному процесі. Зроблено акцент на необхідності використання провідних постулатів педагога про вплив колективу на формування особистості вихованців, а також значення оволодіння вчителем педагогічною технікою.

**Ключові слова:** виховання, вихователь, методика виховної роботи, колектив, система методів.

**Постановка проблеми.** Протягом історичного розвитку педагогічної думки процес виховання знаходився в центрі уваги у вчених і практиків. У всі часи виховання було головним родовим поняттям педагогіки, від якого походять видові категорії: педагогічна діяльність, цілісний виховний процес, освіта і навчання, саморозвиток особистості. Зміст виховання повнювався з розвитком практичного досвіду, педагогічної науки та її провідної доктрини. Суттєвий внесок у розвиток теорії виховання було зроблено видатним вітчизняним педагогом Антоном Семеновичем Макаренком.

**Формулювання мети статті.** Метою означеної статті є висвітлення сутності виховного процесу через педагогічні відкриття А.С.Макаренка, визначення ролі вихователя у вирішенні складних виховних завдань у школі.

**Виклад основного матеріалу.** А.С. Макаренко у багатьох своїх творах підкреслював, що виховання є найважливішою функцією школи, самостійною галуззю педагогічної діяльності, пов'язаною з навчальним процесом, але має свої специфічні цілі, функції, теоретичні основи та методику. "У нас серед педагогічних мислителів нашого часу і окремих організаторів педагогічної роботи має місце переконання, що ніякої особливої, окремої методики виховної роботи не потрібно. Що методика викладання, методика навчального предмета повинна містити в собі й усю виховну думку. Я з цим не погоджуюся, я вважаю, що виховна область – область чистого виховання – є в окремих випадках, окрема область, відмінна від методики викладання [3;124].

Антон Семенович Макаренко був переконаний в тому, що незалежно від підходу до процесу виховання, у будь-якому випадку предметом виховання виступає людина, що відчуває відповідний вплив. Сутність виховання полягає в такій взаємодії, коли вихователь має вплинути на вихованця. Тобто виховання виступає одним з видів діяльності щодо перетворення людини або групи людей. "Я впевнений в абсолютно безмежній могутності виховного впливу. Я впевнений, що коли людина погано вихована, то в цьому виключно винні вихователі. Якщо дитина хороша, то цим вона теж зобов'язана вихованню, своєму дитинству" [4;124].

Видатний педагог наголошує на тому, що виховання є цілісною системою, системоутворюючим чинником якої виступають цілі, які формуються потребами суспільства і самих вихованців. "Я впевнений, що ніякий засіб не можна розглядати окремо взятим від системи. Ніякий засіб... не може бути визнаним ні добрим . ні поганим, якщо ми розглядаємо його окремо від інших засобів, від цілої системи, від цілого комплексу впливів" [3;128].

А.С. Макаренко був прибічником соціальної методики виховної роботи, розглядаючи її як окрему галузь педагогіки, "яка має свою логіку, порівняно незалежну від логіки роботи освітньої"; при цьому педагог наголошував на тому, що "школа повинна бути єдиним колективом, в якому організовані всі виховні процеси. На думку педагога, виховання – це перетворювальна діяльність, спрямована на зміни психічного стану, світогляду і свідомості, знань і способів діяльності, особистості, ціннісних орієнтацій вихованців" [1;125].

Специфіка виховного процесу розкривається у визначенні мети і позиції вихователя відносно до вихованця. При цьому вихователь повинен враховувати єдність природної, ге-

нетичної, психологічної та соціальної сутності вихованця, а також його вік і умови життя. “Невизначеність виховного процесу в школі, розпорошеність педагогічних сил, побоювання сміливого почину знижують ефективність праці навіть талановитих учителів”, – робить висновок А.С. Макаренко у своїй статті [3;353].

Слід погодитись з видатним педагогом, що “педагогіка є найбільш діалектична, рухлива, дуже складна й різноманітна наука” [3;104]. У ході історії виникла потреба в усвідомленні процесу виховання, визначення його специфіки. А саме, в уточненні цілей виховання та рівнів її реалізації, специфіці засобів і напрямів виховання: “Цілі виховної роботи можуть бути виведені тільки із суспільної вимоги, з його (суспільства) потреби” [7;167].

Великого значення надавав А.С.Макаренко виховному впливу колективу, він стверджував, що “... правильне виховання повинно бути організоване шляхом створення єдиних, сильних, впливових колективів” [1;104]. На думку М.Ю. Красовицького, є всі підстави вважати означене вище твердження А.С. Макаренка педагогічним законом, концепція виховного колективу вченого стала ключем до з’ясування найскладнішого питання методології виховання як суспільного явища. Педагог зазначає, що в умовах демократичної школи немає сенсу відмовлятися від виховання в колективі і через колектив за умови глибокого сучасного філософського і педагогічного усвідомлення цього принципу [9].

А.С.Макаренко стверджував, що для вирішення виховних задач можна добирати різні поєднання методів, прийомів і засобів. При визначенні методів необхідно орієнтуватися на позиції вихователя в доборі способів виховної взаємодії. Педагог виділяє низку взаємодій, що виникають між вихователем і вихованцем: способи впливу на характер ставлення вихованця до самого себе; включення його в систему спілкування з однолітками; способи корекції світогляду; зміна ціннісних установок і стиля поведінки. Звідси випливає, що метод виховання виступає одним з інструментів не тільки впливу на людину, а й взаємодії.

За А.С. Макаренко, вихователь добирає і використовує систему методів відповідно до поставленої мети. Оскільки вони вступають “інструментами доторкання до особистості”, при їх доборі необхідно враховувати всі тонкощі, особливості особистості вихованця. Не існує гарного чи поганого методу. Ефективність вирішення виховних задач залежить від багатьох чинників та умов, а також від послідовності й логіки застосування сукупності методів.

Суттєве місце в педагогічній теорії А.С. Макаренка посіло твердження про те, що найважливішим шляхом до ефективного виховання дітей виступає така організація їхнього життя, яка сприяє формуванню в них певних поглядів, стосунків, звичок. “Істинна сутність виховної роботи... полягає зовсім не у ваших розмовах з дитиною, не в прямому впливі на дитину, а в... організації життя дитини” [7;84]. Розглядаючи проблему закономірностей організації дитячого колективу, впливу колективу на особистість, Макаренко не стверджував, що в усіх випадках треба використовувати колектив. Лише гармонія інтересів особистості і колективу можуть забезпечити його життєдіяльність і виховний вплив на кожного. Ця залежність підтверджена педагогічною практикою, багаточисленними дослідженнями.

Видатний педагог наголошував на тому, що “колектив вимагає від особистості певного внеску в загальну трудову і життєву скарбничку” [5;143]. Виховний зміст цього положення не викликає сумнівів, оскільки людина не може бути повноцінним громадянином своєї країни, піклуючись лише про власні інтереси і нічого не віддаючи суспільству. Людина – суспільна істота за своїм походженням і не може існувати, а головне, розвиватися, не вступаючи в колективні стосунки.

Розвиваючи, викреслюючи теорію колективу, А.С. Макаренко великого значення надавав традиціям: “Ніщо так не скріплює колектив як традиція. Виховати традиції, зберегти їх – надзвичайно важливе завдання виховної роботи” [1;112]. У сучасній педагогічній практиці методика колективних традицій дозволяє створювати справжні, життєтворчі, зрілі шкільні колективи – гімназійні родини, школи-сім’ї тощо.

Значної уваги в практичній діяльності та в теоретичних узагальненнях педагог надавав ролі вихователя. Адаже обмежений у свободі творчості, під тягарем дріб’язкових перевірок і регламентуючих наказів, він не здатний принести користь дітям. За А.С. Макаренко, вихователь повинен мати право на творчий ризик заради своїх вихованців. “Вихователь повинен уміти організувати, ходити, жартувати, бути веселим, сердитим. Вихователь повинен поводитися так, щоб кожен рух його виховував, і завжди повинен знати, чого він хоче в даний

момент і чого він не хоче” [2;162]. Уміння говорити правильно виразно, уміння жестом, мімікою поглядом виражати свої почуття і ставлення, уміння керувати своїм психічним станом, бачити себе збоку значною мірою визначають успішність педагогічного спілкування. Педагогічна техніка є той комплекс умінь, які допомагають учителю глибше, яскравіше, талановитіше виразити себе, досягти оптимальних результатів у виховній роботі. “Я переконаний, що в майбутньому у педагогічних вищих навчальних закладах обов’язково будуть викладатися і постановка голосу, і поза, і володіння своїм організмом, і володіння своїм обличчям, і без такої роботи і не уявляю собі роботи вихователя”, – мріяв А.С. Макаренко [2;162].

Всією педагогічною практикою, теоретичними висновками А.С. Макаренко намагався знайти відповідь на запитання, в якому співвідношенні знаходиться професійна компетентність та педагогічна майстерність вихователя. Відкидаючи твердження про передбачуваність педагогічної майстерності вродженими особливостями, задатками, педагог показав обумовленість рівнем професійної компетентності. Педагогічна майстерність, заснована на вмінні, на кваліфікації, на думку педагога, це знання сутності виховного процесу, уміння його побудувати, привести в рух. Оволодіння педагогічною майстерністю доступне кожному вихователю за умови цілеспрямованої роботи над собою. Вона формується на основі практичного досвіду. Та не всякий досвід стає джерелом професійної майстерності. Таким джерелом виступає праця, усвідомлена з точки зору її сутності, цілей та технології діяльності. Педагогічна майстерність – це сплав особистісно-ділових якостей і професійної компетентності вчителя-вихователя [7].

“Виховує, – зазначав А.С. Макаренко, – все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги. З усім складним світом навколишньої дійсності дитина входить у незліченні стосунки, кожен з яких неминуче розвивається, переплітається з іншими стосунками, ускладнюється фізичним і моральним зростанням самої дитини... Спрямувати цей розвиток і керувати ним – завдання вихователя” [8;20].

**Висновки з дослідження і перспективи розвідок із напрямку.** Таким чином, можна зробити висновок, що перебудова виховного процесу в сучасних умовах його демократизації передбачає звернення до педагогічної спадщини А.С. Макаренка, сутність якої полягає у створенні умов для співпраці педагогів і вихованців у єдиному дружньому колективі, котра є міцним підґрунтям для формування здорового суспільства. Творче використання практичних і теоретичних порад видатного педагога, безумовно, є важливою складовою виховної діяльності вчителя і вироблення в нього педагогічної техніки.

#### Список використаних джерел

1. Макаренко А. С. *Методи виховання* / А. С. Макаренко // *Твори у 7-ми томах*. – К.: Радянська школа, 1953. – Т.5. – С. 17–125
2. Макаренко А. С. *Педагогіка індивідуальної дії* / А. С. Макаренко // *Твори у 7-ми томах*. – К.: Радянська школа, 1953. – Т.5. – С. 111а – 205
3. Макаренко А. С. *Проблеми виховання в радянській школі* / А. С. Макаренко // *Твори у 7-ми томах*. – К.: Радянська школа, 1953–1955. – Т.5. – С. 67–139
4. Макаренко А.С. *Художня література про виховання дітей* / А. С. Макаренко // *Твори у 7-ми томах*. – К.: Радянська школа, 1953. – Т.5. – 460 с.
5. Макаренко А. С. *Педагоги пожимают плечами* / А. С. Макаренко // *Педагогические сочинения в 8-ми томах*. – М.: Педагогика, 1983. – Т.1. – С. 213–249
6. Макаренко А. С. “ФД – 1”: *Очерк* / А. С. Макаренко // *Педагогические сочинения в 8-ми томах*. – М.: Педагогика, 1983. – Т.4. – С. 205–218
7. Макаренко А. С. *Опыт методики работы детской трудовой колонии* / А. С. Макаренко // *Педагогические сочинения в 8-ми томах*. – М.: Педагогика, 1983. – Т.1. – С. 26–318
8. Макаренко А.С. *Мої педагогічні погляди* / А. С. Макаренко // *Твори у 7-ми томах*. – К.: Радянська школа, 1953. – Т.4. – С. 49–164
9. *Это принадлежит вечности... Теория и методика воспитания в педагогическом наследии А. С. Макаренко* / под. ред. М. Ю. Красицицкого. – К.: Логос, 2002. – С. 256.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013.

#### Казанжи И.

Николаевский государственный университет имени В. Сухомлинского, Украина

#### А.С. МАКАРЕНКО О СУЩНОСТИ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА И ЛИЧНОСТИ ВОСПИТАТЕЛЯ

В статье идёт речь о вкладе А.С. Макаренко в развитие теории воспитания, рассмотрены закономерности, функции, методы воспитания школьников, проанализированы взгляды выдающегося педагога на роль

личности воспитателя в воспитательном процессе. Сделан акцент на необходимости использования ведущих постулатов педагога о влиянии коллектива на формирование личности воспитанников, а также значении овладения учителем педагогической техникой.

**Ключевые слова:** *сущность воспитания, воспитание, воспитатель, методика воспитательной работы, коллектив, система методов.*

**Kazanishi I.**

Mykolayiv State University named after V. Sukhomlinsky, Ukraine

#### **A.S. MAKARENKO ABOUT THE EDUCATIONAL PROCESS'S CORE AND EDUCATOR'S PERSONALITY**

The article is devoted to A.S. Makarenko's contribution to the development of the training theory. Main laws, functions and methods of bringing-up pupils are presented in the research. The views of outstanding teacher on the role of the educator's personality in the educational process are analyzed here. There is accented on the necessity of using of the main teacher's postulates about the collective's influence on the forming of pupil's personality and importance of the pedagogical technique for teacher.

**Keywords:** *education core, education, educator, educational work's method, method's system.*

УДК 378.4.096-051(477.83-25)“19”Ф.Науменко: 37.091.4(477)Макаренко

#### **ХРИСТИНА КАЛАГУРКА**

Львівський національний університет імені Івана Франка

### **ФЕДІР НАУМЕНКО – ІНІЦІАТОР МАКАРЕНКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ**

У статті висвітлено внесок Ф.І. Науменка у дослідження творчої спадщини А.С. Макаренка. Акцентована увага на створення ним у Львівському університеті потужного макаренкознавчого осередку, підґрунтям якого стала підготовка серії наукових видань «А.С. Макаренко». Розкрите практичне використання дослідником досвіду новатора у роботі з вихованцями Львівської дитячої виховної колонії.

**Ключові слова:** *макаренкознавство, Львівський університет, збірники «А.С. Макаренко», Львівська дитяча виховна колонія, лабораторія «Макаренко-реферат»*

**Постановка проблеми.** У ХХ ст. макаренкознавство стало одним із найпоширеніших напрямів історико-педагогічних досліджень серед вітчизняних та зарубіжних учених. Новаторський підхід А.С. Макаренка до розв'язання проблем виховання молоді протягом десятиліть залишається предметом наукового інтересу. До когорти відомих дослідників життєвого і творчого шляху видатного педагога-новатора по праву слід віднести Федора Івановича Науменка, вченого-педагога Львівського університету.

Інтерес до постаті Ф. Науменка як макаренкознавця з'явився ще за життя вченого і складає наукове зацікавлення й сьогодні. Його науковий доробок, присвячений життю і діяльності А. Макаренка, розглянуто у роботах В. Гули, О. Гуревича, С. Карпенчук, Н. Ничкало, М. Окси, В. Проценко, Є. Сявакко, Г. Хілліга. Водночас, на наш погляд, потребує глибшого наукового аналізу макаренкознавча складова науково-педагогічної діяльності Ф. Науменка у Львівському університеті.

**Метою** статті є виокремити внесок українського вченого-педагога Ф. Науменка у вітчизняне макаренкознавство, розкрити його роль як ініціатора макаренкознавчих студій у Львівському університеті.

Науковий інтерес Ф. Науменка до життя і діяльності Антона Макаренка виник ще за життя новатора. Найперше увагу дослідника привернула оригінальна педагогічна концепція новатора. Вже через рік після його смерті, у 1940 р., в методичному збірнику Ставропольського педагогічного інституту «На допомогу вчителю» була опублікована стаття Ф. Науменка «Педагогічний досвід А.С. Макаренка», де автор зробив спробу викласти педагогіч-